

ÖZEL EĞİTİME MUHTAÇ ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Doç. Dr. Mehmet ÖZYÜREK *

Şüphesiz şu yada bu şekilde tüm çocuklar ayrıcalı ve özeldir. Her çocuk kendine özgü özelliklerinden dolayı diğer çocuklardan ayrılır. Çocukların çoğundan farklı görünüm ve davranış özelliklerini gösteren çocuklara ayrıcalı yada özel eğitime muhtaç denir. Çoğunlukla «Özel Eğitime Muhtaç Çocuk» terimi ile ayrıcalı, sakat, özürlü ve arızalı terimleri eş anlamlı kullanılır.

Çoğunluğu oluşturan çocukların eğitim gereksinimlerinden farklı eğitim gereksinimi olanlara özel eğitime muhtaç çocuklar denilir. Bu gruba giren çocuklar için normalden (olağandan) farklı öğretim süreçleri ve okul hizmetleri gerekir. Örneğin, işitme kaybı olan çocuklardan çoğu işitme cihazı, işitme eğitimi ve uygun oturma düzeninin sağlanması ile verimli öğrenme ortamı içinde bulunur. İletişim ortamının hazırlanması ve iletişim becerisinin kazandırılmasındaki özel yada farklı eğitimden dolayı bu çocuklar özel eğitime muhtaç olarak sınıflanır. Görme arızalı çocuklardan çoğu kabartma yazıyı öğrenmede, konuşan kitapları kullanmada ve büyütülmüş yazıyı okumada olağandan farklı yardıma gereksinimi olduğu için özel eğitime muhtaçlar grubunda düşünülür. Yine aynı şekilde, parlak zekâlı çocukların yeteneklerinin çok olağanüstü olması ve bu yeteneklerini en verimli şekilde özel eğitim programları ile geliştirdikleri için özel eğitime muhtaçtır.

Özel eğitime muhtaç çocuk, zeka, duygusal ve bedensel özellikleri, sosyal ve duygusal davranışları ve iletişim becerileri bakımından normal çocuklardan (çocukların çoğundan) farklı ve mevcut potansiyelinin (var olan gizilgücünü) en yüksek düzeye çıkarmak

(*) A.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü, Öğretim Üyesi.

için okul uygulamalarında farklılığı ve özel eğitim hizmetlerini gerektirendir (Dunn, 1973).

Özel eğitim hizmetleri denilince özel olarak yetişmiş eğitimciler, özel program içeriği, yöntem ve araçlar anlaşılır. Özel eğitim hizmetlerini kısaca şöyle açıklayabiliriz :

Özel olarak yetişmiş eğitimciler : Özel eğitime muhtaç çocuklara hizmet götürebilmek için ek eğitim formasyonu ve yeterlilikleri kazanmış öğretmen, yönetici ve uzmanlardır. Bunların özel eğitime muhtaç çocuğa götürdükleri hizmet doğrudan yada dolaylı bir biçimde olabilir.

Özel program içeriği : Özel eğitime muhtaç çocuklardan çoğu için eğitim programının içeriği normal okullarda izlenen program içeriğinden farklıdır. Örneğin, görme arızalılar için kabartma yazı öğretimi ve işitme arızalılar için de dudaktan okumanın kazandırılmasında olduğu gibi.

Özel yöntemler : Özel eğitime muhtaç çocuklardan bazıları belirli bir öğretim tekniği ile daha iyi öğrenebilmektedir. Aşırı öğrenme problemi olan çocuklar için etkin öğretim tekniği örneği olarak davranış değiştirmeyi gösterebiliriz.

Özel öğretim araçları : Öğretim araçlarından bazıları el güdümü sınırlı olan beyinsel inneliler için hazırlanmış özel elektirikli daktilo, görme arızalılar için kabartma yazı daktilosu ve merciler oluşturur.

Özel eğitime muhtaç olma nedenleri : Arızalı ve ayrıcalı olma nedenleri çeşitlidir. Bu nedenlerin bilinmesi alınacak önlemler ve bazı arızaları ortadan kaldırılması bakımından önemlidir. Arızaya yol açan nedenleri üç grupta toplayabiliriz.

1. Sağlıkla ilgili nedenler
 - a. Doğum öncesi
 - b. Doğum sırası
 - c. Doğum sonrası nedenler
2. Sosyal nedenler
3. Eğitsel nedenler

Sağlıkla ilgili nedenler : Bedensel, zihinsel duygusal ve iletişim bozukluklarına neden olan durumlar doğum öncesi, doğum sırası ve doğumdan sonra gelişebilir.

Doğum öncesi nedenler, kan uyuşmazlığı, annenin hamileliği sırasında ateşli hastalıklar geçirmesi, dengeli beslenememesi, ilaç, alkol, uyuşturucu madde kullanması ve röntgen çektirmesi gibi durumlardır.

Doğum sırası nedenler doğum olayının güç olması, kordonun çocuğun boynuna dolanması ve yeterli oksijen alamaması gibi etmenlerdir.

Doğum sonrası nedenler arasında erken çocukluk döneminde geçirilen ateşli hastalıklar, kazalar ve zehirlenme durumları sayılabilir.

Sosyal nedenler : Çocuğun yetiştiği çevre, gelişimini etkilemektedir. Anne - babanın birlikte yada birinin alkol ve uyuşturucu madde alışkanlığı, ailede sürekli geçimsizlik, aile kavgaları ve boşanmalar çocuğun duygusal ve bedensel gelişimini etkilemektedir. Ayrıca çocuğun ana - babasını yitirmesi ve yakın akraba evlilikleri çocuğun gelişimini olumsuz şekilde etkilemektedir.

Eğitsel nedenler : Öğretmenin sınıf yönetme tekniklerini uygulayamaması, değişik öğretim tekniklerini ve araçları gerektiği gibi yer verememesi ve çocukların özelliklerine uygun eğitim yapamaması çocukların gelişimini olumsuz yönde etkiler.

Özel eğitime muhtaç çocukların sınıflandırılması : Eğitim hizmetlerinin götürülmesi ve yönetsel amaçlarla, özel eğitime muhtaç çocuklar aşağıdaki biçimde sınıflanır.

1. Bedensel özelliklerine göre

A. Görme Arızalıları

- a. Körler
- b. Az görenler

B. İşitme Arızalıları

- a. Sağırlar
- b. Ağır işitenler

C. Ortopedik Arızalıları

2. Zihinsel özelliklerine göre
 - A. Üstün Zekalılar
 - B. Geri Zekalılar
 - a. Eğitilebilir
 - b. Öğretilebilir
 - c. Ağır derecede geri zekalılar
3. Sosyal ve davranış özelliklerine göre
 - A. Korunmaya Muhtaç Çocuklar
 - B. Suçlu Çocuklar
 - C. Davranış Bozukluğu Gösteren Çocuklar
4. İletişim özelliklerine göre
 - A. Konuşma Arızalıları
 - B. Öğrenme Güçlüğü Gösteren Çocuklar

Yukarıdaki sınıflama esas alındığında Türkiye'de kısmende olsa görme, işitme ve ortopedik arızalıları, davranış bozukluğu olanlara, üstün ve geri zekalıları ve korunmaya muhtaç çocuklar için özel hizmetleri götürülmektedir. Ancak, özel eğitim hizmetlerinin yerine getirilmesi nicelik ve nitelik bakımından yeterli düzeyde değildir. Okullarda davranış bozukluğu, öğrenme güçlüğü ve konuşma arızası olanlara ve suçlu çocuklara henüz özel hizmetleri götürülmemektedir. Ayrıca, azgörenler körlere ve ağır işitenler sağlırlara sağlanan özel hizmetlerinden yararlanmaktadır.

Özel eğitime muhtaç çocukların sayısal durumu : Türkiye'de özel eğitime muhtaç çocukların kesin sayıları bilinmemektedir. Gelişmiş ülkelerdeki sayımlar arızalı olanların sayılarının genel nüfusun % 13'nü oluşturduğunu göstermektedir. Türkiye'de genel nüfusun % 14'nün arızalı olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayıma göre ülkemizde 6 milyon civarında arızalı kişinin olduğu tahmin edilmektedir. Okul çağında ise 1,5 - 2 milyon özel eğitime muhtaç çocuğun olduğu tahmin edilmektedir. Okul çağındaki 1,5 - 2 milyon özel eğitime muhtaç çocuktan sadece % 2'si 30 bin kadarı yeterli olmayan özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır.

Özel eğitime muhtaç olmanın önlenmesi : Özel eğitime muhtaç olma iki şekilde önlenebilir.

1. Arızanın önlenmesi, 2. Özürün önlenmesi. Arıza ve özür kavramları eş anlamlı kullanılarak çoğu kez karıştırılmaktadır. Arıza, bedenin görünümü, yapısı ve organlarının işlevindeki anormalliklerle ilgilidir. Organ ve beden bozukluklarını kapsamaktadır. Örneğin bacakların olmaması, görme işlevinden yoksun olma gibi. Özür ise arıza sonucu bireyin olumsuz deneyimleri ile ilgilidir. Özür, bireyin çevresine uyumunu ve etkileşimini yansıtmaktadır. Çatışma-bilme, sosyal etkinliklerden zevk alma ve ilişkiler kurabilme gibi.

1. Arızanın önlenmesi daha çok tıbbî tedavi ile gerçekleşmektedir. Tıptaki sürekli gelişmeler sonucu bazı hastalıkların tedavisi bilinmektedir. Örneğin çocuk felcine neden olan virüs için çocuğa zamanında aşı yapılması ile felç türündeki arızalar önlenebilmektedir. Frenginin tedavisinin ve ne olduğunun bilinmesi frengi nedeniyle ortaya çıkan körlükleri önlemiştir. Bilindiği gibi evlenmek isteyen kişiler mutlaka frengi testi yaptırmak zorundadır. Diğer arızaya yol açan hastalıklara ilişkin testlerin yapılması arızaların önlenmesinde etkili olabilir. Ayrıca hamilelere götürülecek ciddi sağlık hizmetleride arızayı önleyici işlevi olabilir.

2. Özürün önlenmesi eğitimle olmaktadır. Önlenemeyen arıza sonucu çıkabilecek özürleri önleyebilmek, çocuğa ve ailesine çok erken yaşta özel eğitim hizmetlerini götürmeyi gerektirir. Ayrıca, çevresel düzenlemeler yapılırken, arızalı bireylerinde yararlanacağı düşünülmüşse arızanın özüre dönüşmemesi için önlem alınmış olur.

Özel Eğitime Muhtaçlar ve Aileleri :

Arızanın yol açtığı özürlerin önlenmesinde en etkin rolü aile oynamaktadır. Ana - baba çocuğun bedensel, duygusal, duygusal ya da zihinsel özellikleri bakımından arızalı olduğunu öğrendiğindeki ilk tepkileri şoktur. Daha sonra ise neden kendilerinin başına böyle bir olay geldiğini araştırır. Bunun sonucu olarak yanlış inanç, korku ve suçluluk duygularına kapılır. Çocuğu ya aşırı korur ya rededer. Çocuğu çocuk gibi görmek yerine arızalı ve özürlü bir varlık gibi görür. Ana - babanın ilk zamanlardaki bu tür duyguları hoş

görü ile karşılanabilir. Ancak, bu tür duygu ve tavırlar sürekli ise çocuk arızasının üstesinden gelmek için harcadığı çabalardan daha fazlasını bu davranış ve tavırların üstesinden gelmek için harcar. Ana -baba çocuklarını olduğu gibi kabul etmeli ve en iyi şekilde gelişmesi için neler yapabilirim şeklindeki tavırların, çocuğun gelişimine olumlu etkisi olur.

Ana -babanın çocuğa ve arızasına olan tavırları çocuğa yansımaktadır. Eğer ana - baba çocuğun kendisi hakkında olumlu ve gelecek kaygısı içinde olmamasını istemekteyse, baştan kendilerinin olumsuz duygulardan arınmaları gerekmektedir.

Ana -baba tavırlarının önemini ve arızanın özüne yol açıp açmamasındaki etkisini aynı protez kliniğine gelen iki çocukla örnekleyelim. Çocuklardan birinin doğuştan dirsekten itibaren kolu yoktur ve protez (yapay araç) takmaktadır. Annesi çocuğunu mahalledeki çocuklarla oynaması için teşvik etmektedir. Arkadaşlarının yapay aracına ilişkin soruları olduğunda, nasıl çalıştığını anlatmasını ve göstermesini söyler. Bu konuda çocuğuna gerektiğinde her türlü yardımda bulunur. Anne çocuğuna yapay aracı en etkin şekilde kullanmasından dolayı memnuniyetini belirtir. Çocuk arızasını ve yapay aracını olağan kabul ettiği için rahat etmektedir. Diğer çocuğun annesi ise, çocuk yapay aracını taktığında, diğer insanların meraklı bakışlarından utanç duymakta ve üzülmemektedir. Çocuğuna yapay aracını sadece evde kullanmasına izin vermektedir. Çocukta dışarıda yapay aracını kullanmaktan sıkılmaktadır. Dolayısıyla, çocuk gitgide aracı, daha az takmakta ve kullanmakta yeterli beceriyi kazanmamaktadır. Ek olarak arkadaşlarından uzaklaşarak, yalnız çocuk olmaya başlamıştır (Spock, ve Lerrigo, 1965).

Özel Eğitim Düzenlemeleri :

Arızalı çocuklar için okul öncesinde ve özelliklerine uygun eğitim, özürlerin önlenmesinde etkili olmaktadır. Özel Eğitim alanı çok değişik eğitim düzenlemeleri ve planları ile nitelenen bir alandır. Bu düzenlemeler normal okul bünyesindeki çeşitli düzenlemelerden yatılı okullardaki düzenlemelere kadar çeşitlilik göstermektedir. Bunları, arızası olmayan çocuklarla en fazla kaynaşmanın olduğu düzenlemelerden, kaynaşmaya yer vermeyenlere doğru sıralarsak :

I. Düzgöl (Normal) okul düzenlemeleri

1. Özel araç ve gereçlerle özel eğitim hizmeti
2. Özel eğitim danışmanlığı
3. Gezici öğretmenlik
4. Kaynak oda
5. Yarım günlük özel sınıflar
6. Normal okulda özel sınıf
7. Özel ve normal okul düzenlemesi

II. Yatılı okullar

III. Hastahanedeki eğitim

IV. Eve dayalı öğretim, (Dunn, 1973).

I. Düzgöl (Normal) okul düzenlemeleri. Özel eğitime muhtaç çocukların çoğu gündüzlü okul programlarına devam edebilir. Gündüzlü olarak düzenlemeleri ile çok çeşitli hizmetler götürülür. Bunlar :

1. Özel araç ve gereçlerle özel eğitim hizmeti : Normal okul bünyesinde sadece gerekli araç ve gereci sağlayarak özel eğitim hizmetine yer verilmiş olur. Örneğin, görme arızası olan lise öğrencisine kabartma yazı ile yazılmış kitaplar, tabiet, daktilo ve konuşan kitapların sağlanması okuldaki öğrenimini sürdürebilmesi için yeterli olabilir.

2. Özel Eğitim Danışmanlığı. Özel eğitim uzmanları sınıflarında arızalı öğrencisi olan öğretmenlere doğrudan, çocuğa da dolaylı özel eğitim hizmeti sağlarlar. Genellikle uzman çocukla tanıma ve örnek çalışma aşamasında doğrudan ilişki kurar. Çocukla bire bir çalışmada bulunması sınırlıdır. Ayrıca ana - babaya rehberlikte bulunur. Çoğu zaman özel öğretim araç ve gereçlerini hazırlayarak, öğretmen ve öğrenciye kullanmasını öğretir. Ayrıca, öğrencinin sürekli değerlendirilmesine yardımcı olur ve okulda kaynaşmayı sağlamak için önerilerde bulunur.

Bu görevin etkili şekilde gerçekleştirilmesi için uzmanın kendi alanında uzmanlaştığı kadar, normal okuldaki eğitim ve öğretimde de uzmanlaşması gerekir.

3. Gezici Öğretmenlik. Özel eğitime gereksinimi olan çocuklar normal sınıflarda eğitimlerini sürdürür ve eğitimlerinden birinci düzeyde sorumlu olan normal sınıf öğretmenidir. Gezici öğretmen yada uzman arızalı çocuğa belirli sürelerde doğrudan eğitim hizmeti götürmektedir. Ayrıca, öğretmene danışmanlık hizmetleri de götürür. Zamanın çoğunu küçük kümelerle ve bireysel öğretime ayırması nedeni ile okullarda küçük bir odaya gereksinim vardır. Ancak, bireysel ve kümeyle eğitim sınıf içinde de yapılabilir. Bu da, onun yaptıklarını gözleme fırsatını normal sınıf öğretmenine vermesi bakımından ayrı yarar sağlar. Böylece, iki program birleştirildiği gibi programlar arasında eşgüdüm sağlanmış olur. Ayrıca, gezici öğretmen çocuklar için özel öğretim araç ve gereçlerini sağlar, tanılama ve değerlendirme çalışmalarına yardımcı olur. Okulların büyüklüğüne bağlı olarak bir yada birden fazla okulda görevli olabilirler.

4. Kaynak Oda. Bu düzenlemeye göre de arızalı çocuk normal sınıftadır. Öğrenci öğretiminin büyük bir kısmını normal sınıfta görmektedir. Kaynak Oda da uzman yada öğretmenden bireysel olarak düzeltici eğitim alır. Kaynak oda öğretmenin yada uzmanın öğretici ve danışmanlık görevlerini birlikte üstlenmesi gerekir. Bu düzenleme özei eğitim hizmeti sağlamada her tür arızalı çocuk için uygundur.

5. Yarım Günlük Özel Sınıflar. Bu düzenlemeye göre arızalı çocuk özel sınıfa kayıtlıdır. Fakat bazı dersler için normal sınıfa gitmektedir. Bu düzenleme ile arızalı çocukların kısmen de olsa kaynakştırılması olanaklı olmaktadır. Özel sınıf öğretmenin çocunun normal sınıfta kaynaşmasını sağlamak için özel çaba göstermesi gerekir.

6. Normal Okulda Özel Sınıf. Özel eğitim öğretmeni bu düzenleme içinde daha çok çalışmaktadır. Eğitilebilir geri zekalı olarak adlandırılan çocukların pek çoğu özel sınıf öğretmenleri tarafından yetiştirilmiştir. Bu tür düzenlemeye göre tek tip arızalı çocuklar bu sınıflarda toplanmaktadır. Öğretim sırasında arızalı çocuklar diğer çocuklardan ayrılırlar. Özel sınıfta bulunan çocuklar öğretim dışında diğer çocuklarla birlikte olur. Kırsal yörelerde ise arızaları değişik olan çocuklar bu sınıflarda toplanabilir. Ancak, öğretmenin değişik branşlarda yeterli olması gerekir.

Bu düzenleme öğrenme güçlüğü gösteren çocuklar ve okul öncesi programları için çok uygundur. Örneğin, işitme arızalı çocuklar için konuşma sağaltımı ve sözlü iletişimi kazandırma çalışmaları bu sınıflarda yapılabilir.

7. Özel ve normal okul düzenlemesi. Bu tür okullar değişik türdeki arızalı çocuklara genel ve özel eğitim programlarının uygulanma olanağını sağlar. Özel eğitim hizmetleri okulda dağıtılabileceği gibi belirli bir yerde de toplanabilir. Şimdiye kadar belirlenen düzenlemeler, bu düzenleme içinde uygulanabilir. Örneğin, uzmanlar, özel belleticiler, kaynak oda ve özel sınıflar bu okul içinde bulunabilir. Arızalı çocukların normaillerle kaynaştırılması değişik düzeylerde olabilir. Bu düzenlemeye göre arızalı çocukların genellikle akademik öğretimin bir bölümünü normal sınıflarda olması nedeniyle özel sınıf düzenlemesinden daha fazla kaynaştırmaya olanak vermektedir. Ancak bu düzenlemede normal çocukların engellenmemesine dikkat edilmelidir. Diğer bir sorun da hem normal hem de arızalıları yetiştirecek öğretmenlerin güç bulunmasıdır.

Bu değişik düzenlemelerin olumlu tarafları olduğu kadar sınırlı yanları da vardır. Mümkün olduğu kadar farklı düzenlemelere yer verme yararlıdır.

II. Yatılı okullar. Yatılı okullar arızalı çocukların bir arada toplayarak belirli bir ortam sınırlılığı içinde eğitim, öğretim ve bakımlarının yapıldığı yerdir. Bu tür düzenleme arızalı çocuğun normal çocuklarla birlikte olmasını ve öğrenmesini engellemektedir. Ayrıca, bu düzenleme en pahalı düzenlemedir. Bu okullarda özel yetişmiş öğretmen, uzmanların; özel araç ve gereçlerin olması olumlu yanındır. Ayrıca, kapsamlı programlara yer verilmesi diğer olumlu özelliğidir. Ayrıca, özel hizmeti gitmeyen yörelerdeki çocukları bir merkezde toplayarak eğitime olanağını vermesi bakımından da bu düzenleme gereklidir.

II. Hastahanedeki öğretim. Uzun süre hastahanedeki kalma durumunda olan öğrencilerin eğitim ve öğretimden geri kalmaması için hastahanedeki sınıf açılmaktadır. Bu tür eğitimden aşırı duygusal bozukluk gösteren çocuklar, ortopedik arızalıları yararlanırlar.

IV. Eve dayalı programlar. Normal çocuklardan en fazla ayrılmayı gerektiren düzenleme türüdür. 1. Sürekli evde yatma zorunluluğu içinde olanlar, 2. Çeşitli geçici hastalık yada kazalar sonu-

cu uzun süre okula gidemeyenler için düşünülür. Genellikle belirli saatlerde ev ziyareti yapan gezici öğretmenler aracılığıyla eğitim hizmeti götürülür. Bazende normal sınıf öğretmeni, okulda öğretimi bitirdikten sonra evde belirli zamanlarda bireysel eğitim yapabilir.

Türkiye'de Özel Eğitim Hizmetlerinin Sağlanması Durumu :

Türkiye'de bu düzenlemelerden işitme arızalı ve eğitilebilir geri zekalı için normal okul bünyesinde özel sınıflara yer verilmektedir. İşitme arızalı, görme arızalı, ortopedik arızalı ve duygusal bozukluk gösteren çocuklar için de yatılı okullar vardır. Bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı'nın Özel Eğitim Daire Başkanlığı'na bağlıdır. Ayrıca dernekler tarafından eğitilebilir geri zekalı için bir okul ve spastikler için de bir eğitim kurumu bulunmaktadır.

Türkiye'de arızalı çocuklarla doğrudan yada dolaylı olarak ilgilenen çeşitli kurumlar vardır. Bunlar; 1. Tıp fakültelerinin değişik bölümleri, 2. Üniversitelerin özel eğitim ve psikoloji bölümleri, 3. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Özel Eğitim Daire Başkanlığı ve bu daireye bağlı Rehberlik Araştırma Merkezleridir.

Tıp fakülteleri arızanın niteliğini ve düzeyini ortaya çıkarır. Ayrıca, arızanın etkisini en aza indirmek için tıbbî sağıltım ve rehabilitasyon önerilerinde bulunur.

Üniversitelerin özel eğitim ve psikoloji bölümleri çocukların zihinsel, psikolojik, bedensel ve eğitici gelişim durumlarını değerlendirir ve bunun sonucunda doğrudan bireysel özel eğitim sağlar, yada ana - babaya rehberlik eder.

Rehberlik araştırma merkezleri okulda başarısız olan çocukların psikolojik, zihinsel ve iletişim becerilerini değerlendirir. Değerlendirmeye bağlı olarak çocuk için eğitsel önlemler önerir. Ayrıca, burada çalışan uzmanlar aileye ve ana - babaya da rehberlik edebilir.

K A Y N A K L A R

- Dunn, L. M. (Ed) **Exceptional children in the Schools**. New York : Holt, Rinehart and Wilson, 1973.
- Spock, B. ve Lerrigo, M. O. **Caring for Your Disabled Child**. Collier Books, New York, 1965.